

Література:

1. Мостова Т. Уроки Сухомлинського / Т. Мостова // Демократ. Україна. – 2004. – 20 квіт. – С. 5.
2. Бик А. С. Провідна ідея педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського / А. С. Бик // Радянська школа – 1985. – №3. – С. 54–60.
3. Біляїв В. І. «На неокраїнім крилі...» / В. І. Біляїв. – Донецьк : Східний видавничий дім. НТШ – 2003. – 348 с.

Ліхацька А. Л.*

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається проблема розвитку комунікативних навичок учнів на уроках літератури, обґрунтовується її актуальність у межах сучасної концепції національної освіти. Розкриваються можливості забезпечення вчителем оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня. Розглядаються характеристики окремих груп методів та прийомів навчання, їх систем, що сприяють особистісно зорієнтованому творчому навчанню.

У реальному житті учень може стати конкурентоспроможним та успішним за умови високої мовленнєвої культури, активної мовленнєвої діяльності та цільового використання засобів комунікації.

Література – це вікно у світ, це сторінки великої книги життя людства. І допомоги осмислити цей світ – найголовніше завдання вчителя літератури.

Українська і зарубіжна література дають змогу залучити учнів до скарбниці світової культури; читання художнього тексту, його осмислення, логіка аналізу здатні звільнити сучасного школяра від надміру агресії, тиску розмаїтих комплексів; спілкування з творами відвертає учня від дешевих принад масової культури.

Перед учителем української і зарубіжної літератури з'являється потреба вчити дітей не технічному оформленню висловлювання, а інтерпретації, творчості на тлі художнього твору, адже результатом читацької діяльності є здатність побудувати усне чи писемне мовлення відповідно до жанрово-стильової манери письма автора, а також вести монолог, діалог, полілог, вибудовувати і вести дискусію, виголошувати промову тощо.

Комунікативно-мовленнєву потребу можна сформулювати, якщо учень усвідомить, що оволодівши тим чи іншим умінням, він розширить свої можливості спілкуватися, точно висловлювати свої думки, презентувати себе та продукт своєї діяльності.

Відомий учитель зарубіжної літератури О. Первак з Хмельниччини свого часу стверджував, що «навчити писати всіх яскраві твори неможливо, бо не у кожного є до цього природжений хист. І все ж «лірики» повинні отримати навички

* Ліхацька А. Л.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

логічного мислення, а «математики» мати уявлення про особливості образного сприйняття світу» [2].

Мета статті – визначення умов формування, розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок учнів у системі літературної освіти, активної мовленнєвої діяльності та цільового використання засобів комунікації школярів.

Серед традиційних принципів літературної освіти визначено шкільний аналіз, інтерпретацію твору та комунікативність. Сучасний досвід переконує в необхідності нових принципів: нерепресивної свідомості, толерантності, мультикультуралізму; вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва (у зв'язку з живописом, музикою, кіно та іншими видами мистецтва); діалогізму (літературна освіта актуалізує розвиток зв'язного мовлення школярів) [2, с. 5]. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі одним із завдань літературної освіти виокремлює розвиток зв'язного мовлення [2, с. 6-7]. Чинна програма зі світової літератури визначає, що «...важливим аспектом підготовки учня є надання йому в процесі вивчення зарубіжної літератури не лише літературної, а й мовної освіти. Адже жодні лінгвістичні вправи не замінять навичок користування мовою...» [1, с. 4]. Працюючи з вершинними творами в найкращих українських перекладах, учні опановують саме нормативну літературну мову як інтегрований показник власного особистісного зростання.

Працюючи над проблемною темою, виокремлено пріоритетні завдання, які передбачають використання впливу літератури на розвиток мовлення кожної дитини з урахуванням її інтелектуальних та творчих якостей:

- формування в учнів потреби в читанні літературних творів, здатність насолоджуватися мистецтвом слова, а також «привласнювати» духовний потенціал художньої літератури, реалізовувати його у власному житті, виховання активної творчої особистості, здатної до толерантної оцінки дійсності;
- розвитку творчих та комунікативних здібностей учнів, читацької полемічної культури, уміння аргументовано доводити свою думку;
- розробка ситуативних, дискурсивних, редакторських та ораторських завдань, забезпечення системної роботи з розвитком стійкого пізнавального інтересу та самостійності учнів.

Наукові підходи до формування комунікативно-мовленнєвої компетентності розкрито в працях учених-методистів: А. Ситченка та В. Шуляра (методологія викладання літератури та роль учителя у формуванні літературної компетентності); Л. Мірошніченко (читач у просторі сучасного уроку світової літератури); Ж. Клименко (формування іномовної компетенції читачів засобами перекладних творів); О. Ісаєвої (формування читача і вміння використовувати інтереси сучасних школярів у процесі літературної освіти); Ю. Ковбасенка (формування здатності читача до інтерпретації модернових і постмодернових творів під

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

час їх філологічного аналізу).

Сьогодні вимагає людей, які грамотно та вільно володіють навичками усного та писемного мовлення, уміють відшукувати, перетворювати та передавати інформацію, виконувати різні соціальні ролі в колективі, використовувати інноваційні технології. Часто успішність людей залежить від їхніх хороших комунікативних навичок. Наприклад, у школі учень, не знаючи уроку, може розповісти стільки цікавих речей, нехай навіть не по темі, але в підсумку він отримує хорошу оцінку, а учень, який вивчив урок, але не здатний донести його до вчителя, однокласників, отримує низький бал.

Одним з ефективних методів формування та розвитку комунікативних навичок школярів на уроках літератури, на нашу думку, є метод постановки проблемних питань, виконання дослідницьких завдань, які стимулюють учнів до пошуку, учать користуватися каталогами, знаходити потрібну для виконання завдання інформацію, конспектувати, цитувати. Результатом напруженої дослідницької діяльності учнів є написання рефератів, доповідей, створення мультимедійних презентацій.

У своїй роботі прагнемо, щоб уроки літератури були уроками вільного спілкування. Така форма дає можливість учням висловлювати свої думки, не узгоджуючи їх із підручником чи позицією вчителя. Урок вільного спілкування дає можливість змоділювати ту чи іншу ситуацію («Чи згодні ви з рішенням Катерини покінчити життя самогубством? Яку б пораду Ви їй дали?» (Т. Шевченко «Катерина»); «Нора щаслива жінка? Як, на Вашу думку, склалася її подальша доля?» (Г. Ібсен «Ляльковий будинок») і т. ін. Тут є можливість сформулювати мотиваційні компетентності, пов'язані з інтересами, правом вибору, індивідуальним вибором.

З метою активізації творчої діяльності учнів на уроках літератури, ми часто практикуємо співавторство: напередодні школярі отримують завдання підготуватися до виступу на уроці перед однокласниками від імені автора, у ролі історика, мистецтвознавця, літературознавця. На нашу думку, це сприяє не тільки кращому засвоєнню історичних чи політичних особливостей певної епохи, літературознавчих відомостей, дослідженню взаємозв'язку та взаємовпливу літературного твору з творами інших видів мистецтва, а і є потужним мотиваційним засобом розвитку комунікативних та дослідницьких навичок.

На сучасному етапі реформування літературної освіти школярів важливо мати таку особистість, яка здатна легко добувати, переробляти інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку, вести діалог на принципах толерантності та гуманізму.

Формування діалогічного мовлення учнів – неперервний процес, що здійснюється через послідовне оволодіння комунікативними вміннями і навичками. Навчання школярів будувати діалоги різних видів вимагає від них уміння орієнтуватися

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

в мовленнєвій ситуації та на цій основі визначати тему, зміст і вид діалогу, а також добирати мовні засоби для висловлювань. Розвиток діалогічного мовлення найкраще здійснювати шляхом використання таких методів навчання: спостереження діалогів різних видів та їх порівняльний аналіз, конструювання й редагування діалогів, інтерактивні методи, що сприяють розвитку мовленнєвої компетентності школярів.

Діалогічне мовлення сприяє розвиткові в учнів уяви, фантазії, творчості. Для проведення уроків добираємо такий змістовий матеріал, що знайомить учнів із культурною та історичною спадщиною рідного народу, із загальнолюдськими моральними цінностями. З особливою цікавістю школярі виконують завдання, пов'язані з місцевим матеріалом (історія села, літопис вулиці, односельці в роки війни...).

На уроках української літератури прагнемо прилучити учнів через розвиток інтересу до читання, художнього слова до найкращих літературно-мистецьких надбань людства, які є важливим чинником формування духовного світу особистості. Перевагу надаємо пошуково-дослідницькій діяльності, створюючи умови для налагодження діалогу «автор – твір – читач». Для досягнення ефективності такого уроку застосовуємо оптимальні інтерактивні технології, які б розвивали креативні якості учня: фантазію, ініціативу, непересічність, здатність не лише мати власну точку зору, а й аргументовано, виважено обстоювати її (робота в парах, діалог, пошук інформації, дослідження); технології колективно-групового навчання (мікрофон, незакінчені речення, розумовий штурм, гронування); технології ситуативного моделювання (ділова гра, інтерв'ю з героєм, автором, розігрування ситуацій за ролями, опис, розповідь, роздум); текстоцентричну технологію (опора на текст, поєднання навчання з вихованням, увага на образну силу слова). Пропонуємо учням побути в ролі письменників і спробувати виконати такі завдання:

- Вигадати інший початок або кінець твору.
- Написати лист літературному герою або автору твору, що вивчається.
- Уявити й описати майбутнє життя героїв.

Людство вступило в інформаційну епоху. Не стоїть осторонь цього процесу й школа, де за останні роки питанням інформатизації навчання приділяється особлива увага. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, що використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, розповсюдження, збереження та управління інформацією, дають можливість доповнити відео, звуком, анімацією навчальне середовище. Використання ІКТ в школі допомагає посилити мотивацію навчання, активізувати навчальну діяльність учнів, створити сприятливий емоційний фон уроку, організувати колективну та індивідуальну дослідницьку роботу, робить можли-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

вим диференціювати роботу учнів залежно від рівня підготовки, пізнавальних інтересів та ін., сприяє розвитку творчого потенціалу учня, його здібностей до комунікативних дій.

Загальновідомо, що саме на уроках літератури учитель формує в учнів найважливіші соціально-моральні уявлення й орієнтири, виховує суспільно зрілу, активну, творчу особистість через виховання кваліфікованого читача. На такому уроці учень сам поринає у світ творчості – він знайомиться з творчістю письменника, виражальними засобами в його творах, становиться в умови, коли треба написати письмову роботу, брати участь в інсценівці, намалювати ілюстрацію тощо. А інформаційні технології розкривають широкі можливості щодо надання навчальній діяльності творчого, дослідницького спрямування.

Такі уроки збагачують емоційний світ учнів, розвивають образну пам'ять, уяву, естетичний смак, розумові здібності, художнє мислення, збільшують потребу у творчій праці, підвищують культуру усного й писемного мовлення. Тому на сьогоднішній день формування комунікативної творчої особистості неможливе без засобів ІКТ, зокрема мультимедійних презентацій, які створюємо самі та вчимо створювати учнів.

На нашу думку, їх доречно використовувати і як форму перевірки домашнього завдання, і як спосіб створення проблемної ситуації, і під час пояснення нового матеріалу, і як форму закріплення вивченого, і як можливість здійснити перевірку знань у процесі уроку.

Вважаємо, що мультимедійні технології можуть, не змінюючи структури стандартного уроку, дещо «осучаснити» його, бо дозволяють упорядкувати наочний матеріал, залучити суміжні з літературою види мистецтва. На великому екрані ілюстрацію можна показати фрагментами, виділивши головне, збільшивши окремі частини, увести анімацію, колір, супроводити текстом, показати її на фоні музики. Форма презентації дозволяє естетично розташувати матеріал і супроводжувати словом вчителя протягом уроку.

Вважаємо, що методичний спектр учителя-словесника надзвичайно широкий, спроможний оптимально забезпечити вироблення комунікативних навичок школярів, а також створити належні умови для саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації особистості.

Формуючи компетентну особистість, учитель повинен:

- закласти міцний фундамент – збагатити знаннями;
- дати великий за обсягом словниковий запас;
- навчити вільно висловлювати думки;
- виробити вміння аналізувати, синтезувати, класифікувати події й оцінювати їх, мати на все власну думку;
- навчити орієнтуватися у великому потоці інформації, вибирати з нього основне.

Працюючи над розвитком мовленнєво-комунікативних на-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

вичок учнів, треба пам'ятати, що характерною особливістю цієї методики є те, що вона орієнтована на розвиток здатності ефективно спілкуватися в різних соціальних ситуаціях.

Література:

1. Омельчук С. Основні аспекти мовленнєво – методичної компетентності сучасного вчителя – словесника / С. Омельчук // Дивослово. – 2012. – №5. – С. 13 – 18.
2. Шуляр В. Компендіум понять у просторі методики викладання літератури на компетентнісній основі // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №№ 6, 7-8.

Луцкіна В. П.*

ЧИТАННЯ ЯК ОСНОВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

У статті йде мова про задоволення та розвиток читацьких інтересів учнів, підвищення статусу книги, підтримку та пропаганду читання як основи інтелектуального та особистісного розвитку дитини.

Одна з найдвніших пам'яток слов'янської писемності, «Повість врем'яних літ», містить такі слова: «Книги – мов ріки, які наповнюють собою увесь світ; це джерело мудрості, в книгах – бездонна глибина; ми ними втішаємося в печалі, вони – узда для тіла й душі...».

«Читання – це віконце, через яке діти бачать, пізнають світ і самих себе», – таке визначення дав цьому провідному навчальному предмету видатний педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський [1, с. 73]

Читання завжди, в усі часи і віки, займало особливе місце в інтелектуальному і духовному збагаченні молоді. Воно розширює кругозір, робить життя насиченим, яскравим.

Сучасного молодшого школяра слід навчити не просто читати, а читати книжки, учити бачити в них співрозмовника, відгукуватися на думки і вчинки героїв. Розібратися в цьому дитині і має допомогти бібліотекар.

«Люди перестають мислити, коли вони перестають читати», – слова ці сказані великим французьким мислителем Дені Дідро багато років тому [2, с. 29]. Актуальні вони і зараз, адже вирішення проблеми прищеплення інтересу дітей до читання вирішує ряд виховних, навчальних і розвивальних завдань освіти.

У наш час, час активних, ділових людей, володіння мистецтвом спілкування, мистецтвом слова, культурою усного й письмального мовлення необхідно кожній людині, незалежно від того, яким видом діяльності вона займається чи буде займатися. Людина, яка володіє навичками й уміннями компетентного читача, культурою мовлення, яка вміє правильно говорити, почуває себе впевнено в різних ситуаціях. Усе це важливо для досягнення успіху в будь-якій справі. Тому підготовка компе-

* Луцкіна В. П.